

ἌΓΙΑ ΚΙΩΝ

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς
Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Ἑρεσοῦ καὶ Πλωμαρίου

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ
ΜΥΤΙΛΗΝΗ 2009

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ
«ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ»

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΛΕΣΒΙΟΥ

Πλωμάρι, 19, 20 και 21 Ιουνίου 2009

Υπό την αιγίδα της Προεδρίας της Δημοκρατίας

Έκδοση Ίεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Έρεσου και Πλωμαρίου

ΜΥΤΙΑΗΝΗ 2009

Μάριος Χατζόπουλος

«Ὁμόνοια» καὶ «ἐκδύμηση» στὴ σκέψη
τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου

Ἡ ἔρευνα γιὰ τὸν Βενιαμὶν Λέσβιο ἔχει μέχρι τώρα ἐπι-
κεντρωθεῖ περισσότερο στὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ
δασκάλου τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ γιὰ τὴν ἠθική, τὴν
γνωσιοθεωρία ἢ τὴν ἐπιστημολογία, καὶ λιγότερο στὸν πολιτι-
κό του στοχασμό. Ὅσο ὅμως μπορεῖ νὰ κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ
νῆμα ἑνὸς βίου πολυκύμαντου, ποὺ κόπηκε ἀπότομα ἀπὸ μιὰ
ἐπιδημία τύφου στὸ Ναύπλιο κοντὰ στὸ τέλος τοῦ καλοκαιρι-
οῦ τοῦ 1824, στὴν περίπτωση τοῦ Βενιαμὶν ὁ θεωρητικὸς βίος
ἐνώνοταν μὲ τὸν πρακτικό, ἢ ἐπαναστατικὴ δράση προϋπέθετε
τὴν ἐπιστημονικὴ διδασχὴ, ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς θεμελίωνε
τὴν ἐμπειρία τῆς πολιτικῆς. Ἐχοντας κατὰ νοῦ τὸ ἰδανικὸ τῆς
ἐλευθερίας καὶ τοῦ νόμου μέσα σὲ μιὰ πολιτεία δημοκρατικῶν
θεσμῶν, ὁ Βενιαμὶν συνέβαλε στὴν προπαρασκευὴ τῆς Ἑλλη-
νικῆς Ἐπανάστασης, ἔλαβε μέρος στὶς πρώτες Ἐθνοσυνελεύ-
σεις καὶ ἀνέλαβε σημαντικὲς ἀποστολὲς προβάλλοντας ὡς μιὰ
ἀπὸ τίς ἐξέχουσες πνευματικὲς φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγώνα. Ὡς
διανοούμενος καὶ ἀγωνιστὴς μαζί, δὲν διαχώρισε ποτὲ τὴν θεω-
ρία ἀπὸ τὴν (πολιτικὴ) πρακτικὴ. Γιὰ αὐτὸ τὸν λόγο, ὅπως
ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ¹, τὰ καθαρὰ θεωρητικὰ ἔργα ποὺ ἔγραψε
ὁ ἴδιος πρὶν τὸ 1821 διαθέτουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τὰ ἀγω-
νιστικὰ κείμενα ποὺ συνέταξε, μαζί μὲ ἄλλους ἢ μόνος, μέσα
στὴν Ἐπανάσταση.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποτελέσει τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴν ἀνὰ χεί-
ρας προσέγγιση ἑνὸς συγκεκριμένου πλαισίου ἠθικῶν ἀρχῶν,
ἀπὸ τὴ πρώτη του διατύπωση προεπαναστατικὰ γιὰ τίς δι-
δακτικὲς καὶ ποιμαντικὲς του ἀνάγκες τοῦ Βενιαμὶν, μέχρι
τὴν ἀναδιατύπωση καὶ ἐκφορὰ τοῦ μέσα στὸν Ἀγώνα, ἐμπρὸς

1. ΡΩΞΑΝΗ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ,
Ὁ Βενιαμὶν Λέσβιος καὶ ἡ
εὐρωπαϊκὴ σκέψη τοῦ δέκατου
ὀγδοοῦ αἰῶνα, Ἀθήνα: ΚΝΕ/ΕΙΕ,
2003, σ. 226.

«Όμόνοια» και «ἐκδίκηση» στὴ σκέψη τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου

σε ἓνα διαφορετικὸ ἀκροατήριο μὲ σκοπὸ τὴν θεραπεία κρίσιμων πολιτικῶν προβλημάτων. Ὅπως θὰ δοῦμε, ὄχι μονάχα στὰ θεωρητικὰ ἀλλὰ καὶ στὰ ἀγωνιστικά του κείμενα, ὁ Βενιαμὶν ἀναφερόταν περισσότερο σὲ γενικὲς θεωρητικὲς ἀρχὲς καὶ λιγότερο στὸ πολιτικὸ, οἰκονομικὸ, κοινωνικὸ, καὶ εὐρύτερα γεγονοτολογικὸ, πλαίσιο τὸ ὁποῖο, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, τὸν εἶχε ὠθήσει νὰ παράξει τὰ κείμενα αὐτά. Σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου δὲν εἶναι ἡ ιστορικὴ διερεύνηση τοῦ πλαισίου αὐτοῦ – κάτι ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο μιᾶς ξεχωριστῆς καὶ ἀσφαλῶς ἐκτενέστερης διαπραγμάτευσης – ἀλλὰ πρὸ περιορισμένως: ἡ ἱχνηλάτηση τῆς τροχιᾶς ποῦ ἀκολούθησε ἡ Βενιαμικὴ σκέψη σχετικὰ μὲ τὸ ἠθικὸ καὶ πολιτικὸ περιεχόμενον τῶν ἐννοιῶν τῆς «ὁμόνοιας» καὶ τῆς «ἐκδίκησης» μέσα σὲ ἓνα συγκεκριμένο χρονικὸ ἀνάπτυγμα. Ὅπως θὰ δοῦμε τὸ ἀνάπτυγμα αὐτὸ ξεκινᾷ ἀπὸ τὶς προεπαναστατικὲς Κυδωνίες καὶ καταλήγει στὴν ἐπαναστατημένη Σάμο.

Γύρω στὰ 1805 / 1806, ὅταν ὁ Βενιαμὶν ἔγραφε τὰ *Στοιχεῖα Ἠθικῆς* γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν παραδιδάσεών του στὴν Ἀκαδημία τῶν Κυδωνιῶν, θεώρησε σωστὸ νὰ ἀφιερῶσει ἓνα κεφάλαιο στὴν ἐννοια τῆς «ἐκδικήσεως ἢ ἀμύνης»². Ὁ Λέσβιος διδάσκαλος ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν διερεύνηση τοῦ ἠθικῆς θεμελίωσης τῆς ἐκδίκησης ὡς ἐννοιας γιὰ νὰ προχωρήσει στὴν ἐξέταση τῶν ἀπτῶν συνεπειῶν ποῦ εἶχε ἡ ἴδια ὡς κοινωνικὴ πρακτικὴ. Ἡ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος ξεκινᾷ μὲ ἓναν ὀρισμὸ σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο «[...] ἐκδίκησις εἶναι ἀπόδοσις βλάβης ἢ τιμωρία ἀδικίας παρὰ τοῦ ἀδικηθέντος»³. Ἡ ἐννοια τῆς ἐκδίκησης συνδέεται ἀφετηριακὰ μὲ τὴν ἐννοια τῆς ἀμυνας, ἐνῶ γενεσιουργὸς αἰτία τῆς πρώτης θεωρεῖται ἡ τέλεση μιᾶς πράξης ἀδικίας: ἂν κάποιος ἄνθρωπος ἀδικήσει ἓναν ἄλλο, καὶ ὁ ἀδικηθεὶς τὸν βλάψει, τοῦτο ὀνομάζεται «ἐκδίκησις ἢ ἀμυνα», γράφει ὁ Βενιαμὶν. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη ἡ ἐκδίκηση ἔχει σαφῶς μιὰ ἠθικὴ διάσταση διότι συνίσταται στὴν «[...] πληρωμὴ τῆς ἀδικίας καὶ ἐπομένως τιμωρία τῆς κακίας ὑπὸ τοῦ ἀδικηθέντος»⁴.

Ἡ ἐκδίκηση γιὰ τὸν Βενιαμὶν εἶναι μιὰ ἰσχυρὴ ἐπιθυμία – ἡ πιὸ δυνατὴ ἀπὸ ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ἐπιθυμίες – ἡ ὁποία δὲν ἔχει μόνον τιμωρητικὸ ἢ ἀνταποδοτικὸ χαρακτῆρα ἀλλὰ καὶ προληπτικὸ. Διότι ἂν κάποιος σκεφεῖ νὰ διαπράξει μιὰ ἀδικία καὶ ἀναλογιστεῖ τὴν ἐπαπειλούμενη ἐκδίκηση ἐκ μέρους τοῦ ἀδικηθέντος, πιθανὸν νὰ νοιώσει φόβο καὶ νὰ ἀναθεωρήσει τὴν ἀρχικὴ του ἀπόφαση καὶ ἂν τελικὰ ἀποφασίσει νὰ ἐνεργήσει ὅπως εἶχε ἀρχικὰ σκεφεῖ, δὲν θὰ ἀδικήσει τὸν ἄλλο ἄμεσα καὶ ἀπροκάλυπτα ἀλλὰ, τουλάχιστον, μὲ τρόπο ἔμμεσο καὶ

2. BENIAMIN ΛΕΣΒΙΟΣ, *Στοιχεῖα Ἠθικῆς*, ἐπιμέλεια – εἰσαγωγή – σχόλια Ρωξάνη Ἀργυροπούλου, Ἀθήνα: ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1994, σ. 160-168.

3. Ὁ. π. σ. 161.

4. Ὁ. π.

5. Ὁ Βενιαμὴν χρησιμοποιοῦν χαρακτηριστικὰ τὸν ὄρο «κλέπται». Ὁ, π. σ. 162.

6. Ὁ, π. σ. 163. Στὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τῶν *Στοιχείων Ἠθικῆς* ὁ Βενιαμὴν ἀναφέρεται σὲ ἔξι φυσικὰ δικαιώματα, καὶ σὲ ἀντίστοιχα χρέη ἢ καθήκοντα τὰ ὁποῖα ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ φυσικὸ δίκαιο. Τὸ πρῶτο φυσικὸ δικαίωμα εἶναι ἡ διατήρηση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δεύτερο εἶναι ἡ διασφάλιση τῶν μέσων ποῦ συντείνουν στὴ διατήρηση τῆς ζωῆς (τροφή, ἐνδυμασία κ.λ.π.). Τὸ τρίτο εἶναι τὸ δικαίωμα τῆς περιουσίας ἐνῶ τὸ τέταρτο ἀφορᾷ στὴν δυνατότητα βελτίωσης τοῦ ἀνθρώπινου γένους συνολικὰ (παιδεία). Τὸ πέμπτο φυσικὸ δικαίωμα εἶναι ἡ ἐλευθερία σκέψης καὶ πράξης καί, τέλος, τὸ ἕκτο εἶναι ἡ διαφύλαξη τῆς ἐλευθερίας ἢ ὁποῖα δίνεται στὸν ἄνθρωπο ἐκ γενετῆς. Τὰ ἀντίστοιχα φυσικὰ χρέη, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, εἶναι: ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων, ὁ σεβασμὸς τῆς περιουσίας τῶν ἄλλων (δηλαδὴ, ὁ σεβασμὸς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου φυσικοῦ δικαιώματος), ἡ μὴ παρεμπόδιση τῆς δυνατότητας βελτίωσης τῶν ἄλλων, ἡ μὴ παρεμπόδιση τῆς ἐλεύθερης σκέψης καὶ ἔκφρασης καί, τέλος, ἡ μὴ ἀφαίρεση τῆς ἐλευθερίας τους. Βλ. ὁ, π. σσ. 45-59. Βλ. ἐπίσης Αργυροπούλου, Ὁ Βενιαμὴν Λέσβιος, σσ. 200-203.

7. ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΛΕΣΒΙΟΣ, *Στοιχεῖα Ἠθικῆς*, σ. 164.

8. Ὁ, π.

9. Λίγα στοιχεῖα ἔχουμε γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὁποῖος σώθηκε σὲ χειρόγραφο τοῦ ἀρχείου τοῦ Γυμνασίου τῶν Κυδωνιῶν καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν πρῶτο βιογράφο τοῦ Βενιαμίν, Γ. Α. Αριστείδη στὸ ἔργο Βενιαμίν ὁ Λέσβιος ἤτοι βίος αὐτοῦ ὡς συνεκδίδονται καὶ τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ αὐτοῦ μετὰ δύο λόγων τοῦ ἐτέρου ἀνεκδότου, Ἀθήνησι, Τύποις Προόδου, 1880, σσ. 59-91. Μολονότι τὸ χειρόγραφο εἶναι ἀχρονολόγητο, ὁ λόγος θὰ πρέπει νὰ γράφτηκε πρὶν τὸ 1811, τὸ ἔτος ποῦ ὁ Βενιαμὴν ἀποχώρησε ἀπὸ τὴν Σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν. Βλ. Αριστείδης, Βενιαμίν ὁ Λέσβιος, σ. 59, ὑποσημ. (α). Ὁ Γιώργος Βαλέτας πάντως, ὁ ὁποῖος ἐπίσης δημοσιεύει τὸν λόγο, τὸν χρονολογεῖ «γύρω στὰ 1805». Βλ. Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ, Βενιαμινικά. Τὰ μικρὰ κείμενα τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου καὶ οἱ βιογραφικὲς πηγές του, Μυτιλήνη: Ἐταιρεία Αἰολικῶν Μελετῶν, 1982, σ. 170.

συγκεκριαλυμμένο. Ἡ ἐκδίκηση λοιπόν, ὑποστηρίζει ὁ Βενιαμίν, εἶναι ὁ φύλακας τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου – τῶν δικαιωμάτων ἐκεῖνων ποῦ ὀρισμένοι ἄνθρωποι στεροῦν ἄδικα ἀπὸ κάποιους ἄλλους, μολονότι ἡ φύση τὰ ἔχει προσπορίσει σὲ ὅλους ἀνεξαίρετως⁵. Ἡ δυνατότερη μάλιστα ἀπὸ τὴς «ἐπιθυμίες ἐκδικήσεως» εἶναι ἐκεῖνη ποῦ σχετίζεται μὲ τὴν ἀπώλεια ἢ τὴν προσπάθεια διαφύλαξης τοῦ φυσικοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθερίας: «Καὶ τούτου ἔνεκεν ἅπαντες πόλεμοι γίνονται ὑπὲρ αὐτῆς μόνης ἢ ὡς ὑπὲρ αὐτῆς [τῆς ἐλευθερίας]», γράφει χαρακτηριστικὰ⁶.

Ἡ ἐκδίκηση, τελικὰ, εἶναι στοιχεῖο τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅμως ἡ Βενιαμινικὴ συλλογιστικὴ παίρνει διαφορετικὴ τροπὴ: ἐὰν ἡ ἐκδίκηση εἶναι φύση, ἢ μὴ ἐκδίκηση εἶναι ἀρετὴ, ὑποστηρίζει τώρα ὁ Βενιαμίν. Τοῦτο συμβαίνει γιὰ δύο λόγους. Ὁ πρῶτος δὲν ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν χαρακτηρισολογία, ὅσο μὲ τὴν τελεολογία τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐκδίκησης, γιατί, ἀντίθετα ἀπὸ ὅλες τὴς ἄλλες ἀνθρώπινες ἐπιθυμίες, τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐκδίκησης δὲν ἀκολουθεῖ ἢ ἡδονὴ ἀλλὰ ἡ ὀδύνη: «Εὐθύς [...] ὅπου δώσει δίκην, καὶ πέσει κάτω νεκρὸς ὁ ἐκδικούμενος, ὁ ἐκδικητὴς ἀντὶ νὰ λάβῃ ἡδονὴν, ἔχει νὰ αἰσθανθῇ ἐν κλείσιμον καρδίας, μίαν βραδείαν ἀναπνοὴν, δικαστὰς ἀδυσώπητους, τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως»⁷. Ὁ δεύτερος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἀποφυγὴ ἐκδίκησης συνδέεται μὲ τὴν ἀρετὴ εἶναι ὅτι κάθε πράξη ἐκδίκησης συνεπάγεται, συνήθως, μιὰ βλάβη βαρύτερη ἢ σκληρότερη ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ. Ἄρα ἡ ἐκδίκηση στὴν προσπάθειά της νὰ ἐξισοροπήσῃ μιὰ ἀδικία, δημιουργεῖ μιὰ νέα. Ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὄρους, ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἐκδίκησης ἔχει χαρακτῆρα σαφῶς «ἀνθρωπικώτερον». Ἄν ἡ φύση σπρώχνει τὸν ἄνθρωπο στὴν ἐκδίκηση, ἢ φρόνηση τὸν ὠθεῖ στὴν ἀποφυγὴ της: «καὶ τοῦτο εἶναι ἀρετὴ», γράφει ὁ Βενιαμίν⁸.

Βρισκόμαστε ἀκόμα στὴν ἴδια ἐποχὴ, κάπου μετὰ τὸ 1805 καὶ πρὶν τὸ 1811, στὴς Κυδωνίες, ὅπου ὁ Βενιαμίν ἐκφωνεῖ ἀπὸ ἄμβωνος τὸν λόγο «Περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐθελοκακίας ἡμῶν»⁹. Τὸ ἀκροατήριό τοῦ Λέσβιου διδασκάλου στὴν περίπτωσή αὐτὴ δὲν εἶναι οἱ μαθητὲς του στὴ

«Όμόνοια» και «ἐκδίκησις» στὴ σκέψιμ τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου

Σχολή τῶν Κυδωνιῶν ἀλλὰ οἱ συμπολίτες του, μιὰ κοινότητα ποὺ δοκιμάζει ἔντονα – καὶ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ λόγου δοκιμάζεται ἀπὸ – ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἰδεολογικές, πολιτικές καὶ κοινωνικές ἐντάσεις ποὺ θὰ ὀδηγήσουν λίγο ἀργότερα στὸ ξέσπασμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Εἶναι ἡ Β' Κυριακή τῶν Νηστειῶν, καὶ ὁ Βενιαμὶν κηρύττει ἀπὸ τὸν ἄμβωνα. Τὸν ἀπασχολεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ κλασικὰ προβλήματα τῆς θεολογικῆς σκέψης, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κακοῦ μέσα ἓνα κόσμῳ φτιαγμένο «ἐν σοφία». Ὁ Βενιαμὶν κηρύττει σὰν ἱερωμένος – ἀλλὰ, ταυτόχρονα, σὰν ἀπόστολος τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ θέτει στὸ κέντρο τῆς προβληματικῆς τοῦ κηρύγματος τὸν ἄνθρωπο ὡς φορέα ἠθικῆς εὐθύνης ἀπέναντι στὶς ἴδιες του τὶς πράξεις¹⁰. Ἡ θέση ποὺ ἀναπτύσσει εἶναι ὅτι τὰ δεινὰ τοῦ βίου δὲν ὀφείλονται στὸν Θεὸ ἀλλὰ στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Διότι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο αὐτεξούσιον καὶ τὸν προίκισε μὲ τὴν λογικὴ ἰκανότητα νὰ ἀντιλαμβάνεται τί εἶναι καλὸ καὶ νὰ τὸ μεταχειρίζεται ἐπ' ὠφελεία του. Ἄρα τὸ κακὸ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ συμβαίνει σὰν ἐπακόλουθον τῶν λάθος ἐπιλογῶν τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου¹¹. Γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸ ἐπιχείρημά του ὁ Λεσβίος ἀναφέρεται, μεταξὺ ἄλλων, στὸ ἱστορικὸ παράδειγμα τῶν Ἑβραίων καὶ θέτοντας τὸ ἐρώτημα ποιὸς εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν «αἰώνιαν δουλείαν καὶ τὴν διασπορὰν εἰς ὅλον τὸν κόσμον», οἱ ἴδιοι ἢ ὁ Θεός¹². Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι ὑπεύθυνοι εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ Ἑβραῖοι ἐπειδὴ ἔκαναν μιὰ λάθος ἐπιλογή: διάλεξαν τὸν Καίσαρα ἀντὶ τὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ Καίσαρας «τοὺς ἠφάνισε». Κατὰ συνέπειαν, ὁ παράγοντας ποὺ ὀδήγησε τοὺς Ἑβραίους στὴν ὑποδούλωσις ἦταν ἡ βούλησίς τους καὶ ὄχι ὁ Θεός. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὸ γένος τῶν Ὀρθοδόξων, λέει ὁ Βενιαμὶν: «ἐδουλώθη, διότι ἠθέλησε»¹³. Τί σημαίνει ὅμως «ἠθέλησε»; Ἐδῶ ὁ Λεσβίος Διαφωτιστὴς ἀφίσταται τῆς παραδοσιακῆς θρησκευτικῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ ἀντὶ μιᾶς προβληματικῆς τῆς ἀμαρτίας, ἀναπτύσσει τὴν προβληματικὴ τῆς ἐπιλογῆς τῆς ὁμόνοιας ἢ τῆς διχόνοιας μέσα σὲ μιὰ κοινότητα ἀνθρώπων, καθὼς καὶ τῆς ἠθικῆς εὐθύνης ποὺ βαραίνει τὴν ἐπιλογὴ αὐτή. Ὑποστηρίζει τὴ θέση ὅτι ἡ ὑπαρξὴ πνεύματος διχόνοιας σχετίζεται εὐθέως μὲ τὶς πράξεις ἐκδίκησης ποὺ λαμβάνουν μέρος μέσα στὰ ὅρια τῆς κοινότητος, ἐνῶ ἡ ὑπαρξὴ ὁμόνοιας μὲ τὴν ἀποφυγὴ τους. Φαίνεται ὅτι ὁ Βενιαμὶν εἶχε λόγους νὰ ἐπιμείνει στὸ σημεῖο αὐτὸ χωρὶς νὰ φεῖδεται ψόγων γιὰ τοὺς ἀχροατὲς του:

10. Ἡ ἔννοια τῆς ἠθικῆς εὐθύνης στὴ νεωτερικότητα ὀφείλει πολλὰ στὴν θεωρίαν τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ John Locke. Ὁ «δαιμόνιος Λώκιος», ὅπως τὸν ὀνομάζει χαρακτηριστικὰ ὁ Βενιαμὶν, στὴ *Δεύτερη Πραγματεία περὶ Κυβερνήσεως* διατυπώνει τὴν ἀντίληψιν ὅτι κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἰδιοκτήτης τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ μόχθου του. Ἡ θεώρησις τοῦ ἑαυτοῦ ὡς περιουσιακοῦ στοιχείου ἔγινε τὸ θεμέλιον τῆς νεωτερικῆς ἠθικῆς καὶ ὀδήγησε στὴν σύγχρονη ἠθικὴ ἀντίληψιν γιὰ τὴν ἀτομικὴ εὐθύνη τοῦ ὑποκειμένου σὲ σχέση μὲ τὶς ἴδιες του τὶς πράξεις – μιὰ τομὴ στὴν ἱστορίαν τοῦ ἠθικοῦ στοχασμοῦ ὁ ὁποῖος μέχρι τότε ἀπέδιδε ἀβασάνιστα τὴν εὐθύνην γιὰ τὶς ἠθικὰς παρεκτροπὰς σὲ δυνάμεις ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Βλ. γιὰ περισσότερα, ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, *Νεότερη Πολιτικὴ Θεωρία*, Ἀθήνα – Κομοτηνὴ: Σάκκουλας, 1982, σσ. 38-39.

11. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, *Βενιαμὶν ὁ Λεσβίος*, σ. 60-63.

12. Ὁ. π. σ. 83.

13. Ὁ. π. σ. 84.

14. Ό. π. σ. 84-85.

15. Ό δρος «κριταί»

χρησιμοποιείται προφανώς με την έννοια των δικαστών. Στο ίδιο σημείο του λόγου ο Βενιαμίν μιλάει για τα «κριτήρια» στα οποία οι Κυδωνιείς ξοδεύουν ό,τι έχουν με σκοπό να εκδικηθούν τους αδελφούς τους. Οι δικαστικές διενέξεις θά συνεπάγονταν άσφαλώς μεγάλα οικονομικά βάρη για τους εμπλεκόμενους: οι «άδικοι κριταί», αναφέρεται χαρακτηριστικά, «σάς ξεγυμνώνουσιν» ή, πιό κάτω, «σάς τρώωσιν». Είναι πιθανόν τις μέρες εκείνες που ο Βενιαμίν εκφώνησε τον λόγο ή κατάσταση να είχε όξυνθει περισσότερο: ο ίδιος αναφέρεται ύπαινετικά στα «παρόντα κακά, τας παρούσας δυστυχίας» χωρίς άλλες διευκρινήσεις ό.π. Οι Κυδωνιείς πριν το 1821, όπως πληροφορούμαστε από τον Claude Denis Raffanel, ήταν μία κοινότητα με έκτεταμένα αυτοδιοικητικά πρόνομια στην οποία απαγορευόταν ή έγκρατοίκηση Μουσουλμάνων: «Ό Σουλτάνος είχαν εκεί ένα Τελώνην, ένα Κριτήν, και ένα Άγαν. Ό τελευταίος μάλιστα ούτος ήταν εκεί διά τον τύπον μόνον [...] Διά δέ τους δύο πρώτους ή έκλογή των Προυχόντων της πόλεως προσδιώριζεν εκείνην της Ύψηλης Πύλης». Βλ. ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΣΤΑΥΡΑΚΗ [μετάφρασις έκ του Γαλλικού], *Αί Κυδωνίαι πρό του 1821 κατά τον Κύριον Μ. Δ. Ραφφενέλον*, Έν Σμύρνη, Τύποις Δαμιανού, 1861, σ. 11. Το γεγονός ότι ή κοινότητα ήταν ή ίδια υπεύθυνη για την μισθοδοσία του Διοικητή –Άγά και του Δικαστή, της χάριζε ίσως μία άνεση στις διάφορες συναλλαγές της με την κεντρική έξουσία. ο.π. σ. 34. Βέβαια, ή διοικητική πραγματικότητα του όθωμανικού κράτους ήταν τέτοια ώστε ο Βενιαμίν επέμενε να μιλάει, παρ' όλα αυτά, για την «άνθρωπιάν της διοικήσεως». Πρβλ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, *Βενιαμίν ό Λέσβιος*, σ. 87. Άξίζει να σημειωθεί ότι οι δημογέροντες που έκλεγόταν κάθε χρόνο ήταν άρμόδιοι, μεταξύ άλλων, να «κρίνουσι [...] και διά τας διαφοράς των ιδιωτών, με όλον ότι αυτά τα καθήκοντα άνήκουσιν ειδικώς εις τον Καδήν». Βλ. ΣΤΑΥΡΑΚΗ, *Αί Κυδωνίαι πρό του 1821*, σ. 12. Είναι ώστόσο γεγονός ότι οι προεπαναστατικές Κυδωνιείς ήταν μία κοινωνία με βαθιές κοινωνικές διαφοροποιήσεις οι όποιες, όπως συχνά συμβαίνει, αποτυπώνονταν στην όργάνωση του δομημένου χώρου. Η άνω, ή κάτω και ή μέση συνοικία της πόλης κατοικούσαν από διακριτά κοινωνικά στρώματα, κάθε ένα από τα όποια είχε διαφορετική πολιτική συμπεριφορά: «[...] οι της Άνω Συνοικίας [...] ήταν δεσποτικοί· οι της κάτω σφόδρα δημοκρατικοί· και χλιαροί οι της μέσης» ό.π. σ. 20. Έτσι όμως ή πόλη βυθιζόταν συχνά σε ένα κλίμα κοινωνικής άναταραχής. Ό. π. σ. 56.

«Διά τί δέν θέλετε μεταξύ σας να συμφωνήτε, να ήσθε ήγαπημένοι, ήνωμένοι [...] αλλά θέλετε κάλλιον να ζημιώσητε τους αδελφούς σας συμπατριώτας, τους αδελφούς σας χριστιανούς, και ως ζημιωθήτε και σεις· και όσον περισσότερον τους ζημιώσητε, τόσον περισσότερον και εύχαριστείθε. Θέλετε να ήσθε διρημένοι, ασύμφωνοι, να κατατρώγησθε, να έχητε αιώνιους έχθρούς [...] να ζητε δυστυχείς και άθλιοι και να καταβήτε εις τον Άδην τρισάθλιοι· και όχι να ήσθε σύμφωνοι, ήνωμενοι, ήγαπημένοι, ειρηνικοί, ήσυχοι, εύτυχεις και να αναβήτε εις τους ουρανούς πανευδαίμονες»¹⁴.

Αυτό που δέν μάς λείει, βέβαια, ό Βενιαμίν είναι το ποιοι είναι άφετηριακά υπεύθυνοι για την κατάσταση αυτή μέσα στη συγκεκριμένη όρθόδοξη κοινότητα. Μιλάει γενικά για κάποιους «άδίκους κριτάς» χωρίς να διευκρινίζει αν πρόκειται για μέλη της κοινότητας των Κυδωνιέων με μεγάλη κοινωνική ισχύ, για θεσμικούς εκπροσώπους του όθωμανικού κράτους ή για συνδυασμό των παραπάνω¹⁵. Ό λόγος του Βενιαμίν είναι γενικός. Σκοπός του είναι να καταστήσει σαφές με κάθε τρόπο ότι οι πρακτικές εκδίκησης σπέρνουν τον διχασμό μέσα σε μια ανθρώπινη κοινότητα ενώ, σε αντιδιαστολή, οι πράξεις άποφυγής της θεμελιώνουν την όμόνοια. Έδώ υπάρχει μια διαφορά που αξίζει να επισημανθεί σε σχέση με όσα έχει υποστηρίξει ό φιλόσοφος την ίδια περίπου έποχή στο έργο του *Στοιχεία Ηθικής* – διαφορά που, θα μπορούσαμε να πούμε, σηματοδοτεί το πέρασμα από τον θεωρητικό στον πρακτικό ήθικό στοχασμό. Στα *Στοιχεία Ηθικής* ό Βενιαμίν πραγματευόταν ήθικά προβλήματα σε σχέση με καθολικές έννοιες, όπως, για παράδειγμα, «άνθρωπότητα». Όταν όμως εκφωνούσε τον Κυδωνιακό του Λόγο, είχε, προφανώς, λιγότερο στο νοϋ του έννοιες καθολικές και περισσότερο τις άγωνίες, τις άνάγκες, και τα προβλήματα της κοινότητας της όποίας μέλος έτύγχανε κι ό ίδιος. Προσάρμοσε λοιπόν τη συλλογιστική του στο συ-

«Ὁμόνοια» καὶ «ἐκδίκηση» στὴ σκέψη τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου

γκεκριμένο ἀκροατήριο ὑποστηρίζοντας μιὰ θέση ποὺ ἐλλείπει ἀπὸ τὰ *Στοιχεῖα Ἠθικῆς*: ὅτι ἡ ἐμφύλια διαίρεση ὀδηγεῖ στὴν πολιτικὴ ὑποδούλωση ἐνὸς ἀνθρώπινου συνόλου σὲ ἕνα ἄλλο¹⁶. Δὲν εἶναι βέβαια ὁ μοναδικὸς ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ποὺ ὑποστηρίζει κάτι τέτοιο ἐκείνη τὴν ἐποχὴ¹⁷. Γιὰ τὸν Βενιαμὶν, πάντως, ἡ ὁμόνοια εἶναι ἕνα θεῖο θέλημα ποὺ ἡ ὑλοποίησή του ἀφήνεται στὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἴδιος μάλιστα στὴ συνέχεια τοῦ λόγου του θὰ ἀναγορεύσει τὸ ἰδανικὸ τῆς ὁμόνοιας σὲ ὄρο συλλογικῆς ἀθανασίας μὲ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ:

«[Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι] ... νὰ μᾶς διαφυλάττη καὶ ἐδῶ εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν συμφώνους, ἠνωμένους, ἡσυχούς, εἰρηνικούς, εὐτυχεῖς καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τῆς δευτέρας παρουσίας του καὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως νὰ μετασχηματίσῃ [ὁ Θεός] τοῦτο τὸ ταπεινὸν καὶ πολυπαθὲς καὶ φθαρτὸν σῶμα ἡμῶν εἰς σῶμα ἔνδοξον, ἀπαθὲς καὶ ἀφθαρτον, ὅμοιον μὲ τὸ ἰδικὸν του ἀφθαρτον καὶ ὑπερένδοξον σῶμα, καὶ νὰ τὸ ἐνώσῃ μὲ τὴν αἴψιον ψυχὴν μας καὶ οὕτω νὰ μᾶς κάμῃ συγκληρονόμους τῆς οὐρανοῦ βασιλείας του»¹⁸.

Μιλώντας τὴ γλῶσσα τῆς ὀρθόδοξης μεταφυσικῆς τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, καὶ ἔχοντας διαλάβει τὸ δῆλημα τῆς ὁμόνοιας ἢ τῆς ἐκδίκησης σὲ ὅ,τι ἔχει προηγηθεῖ, ὁ Βενιαμὶν σκιαγραφοῦσε, ἐκείνη τὴν Κυριακὴ στίς προεπαναστατικὲς Κυδωνίες, ἕνα ἰδανικὸ θρησκευτικὸ καὶ μαζὶ πολιτικὸ, τὸ ἰδανικὸ ἐνὸς συλλογικοῦ σώματος γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ ὁμόνοια εἶναι ὄχι μόνον ἀναγκαῖα συνθήκη ὑπαρξῆς ἀλλὰ καὶ ὑψιστὸ κατόρθωμα ἀρετῆς¹⁹.

Τὰ χρόνια πέρασαν. Οἱ τελευταῖοι μῆνες τοῦ 1822 βρῆκαν τὸν Βενιαμὶν μέλος μιᾶς σημαντικῆς διοικητικῆς ἀρχῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ποὺ εἶχε ξεσπάσει ἐνάμιση περίπου χρόνο πρὶν, τῆς Ἀρμοστείας τῶν Νήσων Αἰγαίου. Μὲ θεσμικοὺς ὄρους ἡ «Ἀρμοστεία» ἔχει τὴν ἔννοια ἐνὸς ἀποκεντρωμένου φορέα ἐξουσίας, μὲ καθολικὴ ἢ καθορισμένη ἀρμοδιότητα, ὁ ὁποῖος ἰδρύεται μὲ νόμο τῆς κεντρικῆς κυβέρνησης ὅταν αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀσκήσει κυριαρχικὴ ἐξουσία σὲ μιὰ περιοχὴ τῆς ἐπικράτειάς της λόγω φυσικῶν ἢ πολεμικῶν ἐμποδίων. Αὐτὴ ἦταν ἡ περίπτωσις τῆς πρώτης ἑλληνικῆς κυβέρνησης ποὺ εἶχε ἐκλεγεῖ ἀπὸ τὴν Ἀ' Ἐθνοσυνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1822. Μέσω τῆς Ἀρμοστείας τῶν Νήσων Αἰγαίου

16. Τὸ ἴδιο ὑποστηρίζει ὁ Βενιαμὶν καὶ σὲ ἕνα ἄλλο σημεῖο τοῦ λόγου, ἀν καὶ κάπως πιὸ ἔμμεσα. Ἔχει μιλήσει, λίγο πρὶν, γιὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτες: «[...] καὶ ἠφανίσθη κατ' ὀλίγον ἡ ἐλευθερία καὶ ἐδουλώθησαν κατ' ὀλίγον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες, καὶ ὅλη μετὰ ταῦτα ἡ ἑλληνικὴ πολυμάθεια ἠφανίσθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἐξ αἰτίας ἐκείνου τοῦ ἐμφυλίου πολέμου». Βλ. Ἀριστείδης, *Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος*, σ. 80.

17. Τὸ ἴδιο ὑποστηρίζει, γιὰ παράδειγμα, καὶ ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας. Βλ. Ἀναγνώστης Ὁ ΕΛΛΗΝ, *Ἑλληνικὴ Νομαρχία*, Γιώργος Βαλέτας (ἐπιμ.), Ἀθήνα: Ἀποσπερίτης, 1982, σσ. 121-123. Γιὰ μιὰ εὐσύνοπτη ἀντιπαραβολὴ τῶν ἰδεῶν τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας μὲ τὸν πολιτικὸ στοχασμὸ τῶν Στοιχείων Ἠθικῆς βλ. Ρ. Ἀργυροπούλου, «Τὰ Στοιχεῖα Ἠθικῆς τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία», *Πρακτικὰ Πανελληνίου Συμποσίου γιὰ τὸν Βενιαμὶν Λέσβιο*, Μυτιλήνη, 1985, σσ. 209-215.

18. ἈΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, *Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος*, σ. 86-87. Σὲ ἀντίστιξη, ὁ Βενιαμὶν ἐξομολογεῖ ρητὰ τὴ διχοστασίαν μέσα στὴν κοινότητα μὲ συλλογικὸ θάνατο καὶ ἀφανισμό. Βλ. Ἀριστείδης, *Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος*, σ. 72.

19. Πρβλ. «Καθότι ὅλοι οἱ συμπολίται μιᾶς πόλεως εἶναι ὡς ἓν σῶμα, διὰ τοῦτο καὶ ὀνομάζονται σῶμα πολιτικόν». Ὁ. π. σ. 71.

ή πρώτη επαναστατική - προσωρινή την έλεγαν - κυβέρνηση επιδίωκε να έδραιώσει την εξουσία της στο Αιγαίο με την εγκατάσταση των νόμιμων εκπροσώπων της, να φορολογήσει τα νησιά υπέρ του έθνικού αγώνα και, φυσικά, να παρακινήσει τους όχι πάντοτε πρόθυμους νησιώτες να επαναστατήσουν²⁰. Έπιβαίνοντας σε πλοία του ελληνικού στόλου οι Άρμυστές, μετά το καλοκαίρι του 1822, γύριζαν από νησί σε νησί. Για να επιτελέσουν μάλιστα πιο γρήγορα την αποστολή τους χωρίστηκαν σε δύο ομάδες: ο Βενιαμίν μαζί με τον Ύδραίο Νικόλαο Οικονόμου και τον Ψαριανό Δημήτριο Λένο από τη μία, και ο «Μινίστρος του Δικαίου» Κωνσταντίνος Μεταξάς, ο Σπετσιώτης Βασίλειος Γκίνης και ο Ψαριανός Ιωάννης Σκανδάλης από την άλλη, κάλυψαν διαφορετικές διαδρομές μέσα στο ελληνικό αρχιπέλαγος. Το σχέδιο ήταν να συναντηθούν στη Σάμο²¹.

Η Σάμος είχε από νωρίς συνταχθεί με την Έπανάσταση, ή κατάσταση όμως στο νησί ήταν ιδιαίτερα περίπλοκη. Μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα είχε παγιωθεί στη Σάμο ένα σύστημα εξουσίας που περιλάμβανε τους εκάστοτε εκπροσώπους της όθωμανικής εξουσίας και τους τέσσερεις Μεγάλους Προεστούς οι οποίοι εκλέγονταν μέσα από τις διαδικασίες της κοινοτικής αυτοδιοίκησης. Τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί στο νησί, όπως για παράδειγμα η απαγόρευση εγκατοίκησης Μουσουλμάνων, άφηναν μεγάλα περιθώρια αυτονομίας επιτρέποντας, συχνά, συμμαχίες μεταξύ της κεντρικής και της τοπικής εξουσίας, των Όθωμανών και των Προεστών. Όμως μετά την συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), ένα νέο κοινωνικό στρώμα εμπόρων, μεταπρατών, και κυρίως ναυτικών, που σχηματοποιήθηκε σε πολιτική φατρία έπιχείρησε να διεμβολήσει τους ύφιστάμενους συσχετισμούς πάνω στο νησί. Και τα κατάφερε: από το 1805 έως το 1812 οι λεγόμενοι (από τους αντιπάλους τους) «Καρμανιόλοι» επικράτησαν πολιτικά και άσκησαν εξουσία έκτοπιζοντας τους παλαιούς νομείς της, τη λεγόμενη (από τους αντιπάλους της) φατρία των «Καλικαντζάρων». Εμπνεόμενοι από τις αρχές της Γαλλικής Έπανάστασης, οι «Καρμανιόλοι» όργανωσαν τακτικές και έκτακτες λαϊκές συνόδους και πέτυχαν τη λογοδοσία των παλαιών Προεστών. Όμως ήττήθηκαν στη σύνοδο του 1812 και οι «Καλικαντζαροι» επανήλθαν στα πράγματα. Η επικράτηση της κάθε πλευράς -έννοείται- συνοδευόταν από διώξεις των εκάστοτε αντιπάλων. Η επανάσταση του 1821 πρόσφερε την ευκαιρία στη φατρία των «Καρμανιόλων» να (ξανα)κάνει την ανατροπή. Η φατρία ήγήθηκε της επανάστασης, ο ήγέτης της Γεώργιος Λογοθέτης ανακηρύχθηκε «Διοικητής της Πατρί-

20. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Βενιαμίν Λέσβιος*, σσ. 106-107.

21. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΑΣ ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά ήτοι Ιστορία της Σάμου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ήμάς*, τ. 2, Σάμος, 1881, σ. 306. Γ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΠΑΠΗΣ, *Συμπλήρωμα εις την κατά το έτος 1880 έκδοθείσαν υπ' αυτού βιογραφίαν Βενιαμίν του Λεσβίου*, Αθήνα, 1889, σσ. 5-6.

«Ομόνοια» και «ἐκδήμιση» στὴ σκέψη τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου

δος» ἐνῶ οἱ «Καρμανιόλοι» ψήφισαν ἓνα τοπικὸ συνταγματικὸ κείμενο τὸν «Στρατοπολιτικὸ Διοργανισμό». Ὅμως ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνηση, ἡ ὁποία ἔστειλε τὸν Βενιαμὶν καὶ τοὺς ὑπόλοιπους Ἀρμοστὲς στὸ νησί, δὲν ἀποδέχθηκε τὶς ἐξελίξεις αὐτές. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1822 κατάργησε μὲ νόμο τὸ τοπικὸ πολίτευμα καὶ διόρισε Ἐπαρχο ὁ ὁποῖος ὅταν ἔφτασε στὸ νησί ἐπιχείρησε νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἐξουσία του προσεταιριζόμενος τὴν ἀντίπαλη φατρία, τοὺς «Καλικάντζαρους»²².

Στις 13 Νοεμβρίου 1822, ὅταν τὸ πλοῖο ἔδωσε στὸ Βαθὺ τῆς Σάμου, οἱ Ἀρμοστὲς βρέθηκαν σὲ ἓνα νησί ἐπαναστατημένο ἀλλὰ βαθιὰ διαιρεμένο, μὲ τὸν θεσμικὸ ἐκπρόσωπο τῆς Κυβέρνησης, τὸν Ἐπαρχο Κυριάκο Μώραλη, μπλεγμένο μέσα στὶς ἐσωτερικὲς διαμάχες τοῦ νησιοῦ καὶ τὸν Γεώργιο Λογοθέτη, τὸν φυσικὸ ἡγέτη τῆς ἐπανάστασης στὴ Σάμο, ὑπὸ κράτηση²³. Μὲ διαμορφωμένη τὴν κατάσταση αὐτή, ὁ Βενιαμὶν καὶ οἱ ὑπόλοιποι Ἀρμοστὲς ἔπρεπε νὰ πετύχουν τρεῖς πολιτικούς στόχους κατὰ τὴν παραμονή τους ἐκεῖ: πρῶτον, ὅτι τὸ νησί παρὰ τὴν ἐμφύλια διαμάχη θὰ παραμείνει στὴν τροχιά τῆς Ἐπανάστασης, δεύτερον ὅτι θὰ εἰρηνεύσει, καὶ τρίτον ὅτι θὰ δεχθεῖ νὰ καταβάλλει φόρους στὴν ἐθνικὴ κυβέρνηση καὶ νὰ κυβερνᾶται στὸ ἐξῆς ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους της – ὅποιοι κι ἂν εἶναι αὐτοί. Μέσα στοὺς δύο ἐπόμενους μῆνες ὁ Βενιαμὶν ἔγραψε καὶ ἀπεύθυνε στοὺς Σάμιους ἕξι προκηρῦξεις τὶς ὁποῖες, πλαισιωμένες μὲ ἀνάλογα κείμενα τῆς ἴδιας ἐποχῆς ποὺ ἀποδίδονται στὸν ἴδιο, θὰ χρησιμοποιήσουμε ὡς τεκμήρια στὴ συνέχεια τῆς ἀνάλυσής μας²⁴.

Ὁ Βενιαμὶν προτάσσει τὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση ὄντας στὸ κα-

22. Γιὰ τὶς ἀπαρχὲς καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς σύγκρουσης τῶν «Καρμανιόλων» καὶ τῶν Καλικάντζαρων» στὴ Σάμο, βλ. ΑΛΕΞΗΣ ΣΕΒΑΣΤΑΚΗΣ, *Τὸ κίνημα τῶν «Καρμανιόλων» στὴ Σάμο 1805-1812. Μὲ ἀνέκδοτα ἔγγραφα*, Ἀθήνα: Πνευματικὸ Ἴδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», 1996, σ. 16-140. Γιὰ τὴν περίοδο 1821-1822 βλ. τὴν –ἐξαιρετικὴ– μεταπτυχιακὴ διπλωματικὴ ἐργασία τοῦ Κωνσταντίνου Μπέλση (τὴν ὁποία εἶχε τὴ καλοσύνη νὰ μοῦ ὑποδείξει ὁ Μανόλης Βουρλιώτης) *Μιά καταγγελία ἐναντίον τοῦ ἐπάρχου Κυριάκου Μώραλη στὴ Σάμο τοῦ 1822. Ὁ ἐσωτερικὸς ἀγώνας τῆς νήσου καὶ ἡ Ἐπανάσταση*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμῆμα Πολιτικῆς Ἐπιστήμης καὶ Ἱστορίας, Ἀθήνα, 2008, σ. 30-132. Οἱ Σεβαστάκης καὶ Μπέλσης, χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρο «φατρίες» γιὰ τοὺς ἀντιμαχόμενους ἐνῶ ὁ Βουρλιώτης θεωρεῖ καταλληλότερο τὸν ὄρο «κίνημα» γιὰ τοὺς «Καρμανιόλους». Βλ. ΜΑΝΟΛΗΣ ΒΟΥΡΛΙΩΤΗΣ, *Καρμανιόλοι καὶ βιβλίο (1800-1839)*, Ἀθήνα: Ἀδελφότητα Σαμίων Ἀθηνῶν, 1990, σ. 10, ὑποσημ. 6. Προκειμένου δὲ γιὰ τοὺς «Καλικάντζαρους» ὁ Βουρλιώτης χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο «παράταξη» ὁ. π. σ. 15.

23. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Γεώργιος (Λυκούργος)

Λογοθέτης βρισκόταν δεσμώτης, καὶ μάλιστα πάνω στὸ καράβι «Ἐπαμεινώνδας» ποὺ μετέφερε καὶ τὸν ἴδιο τὸν Βενιαμὶν στὴ Σάμο δὲν εἶναι ξεκάθαρος. Ὁ Λογοθέτης εἶχε ἐγκαταλείψει τὴ Σάμο γιὰ νὰ λογοδοτήσει στὴν ἐλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ ἡ Κυβέρνηση τὸν παρέδωσε τελικὰ στὴν ἀποστολὴ τῶν ἀρμοστῶν «ἵνα ἐξετάσωσιν ἐπιτοπίως τὰ κατ' αὐτοῦ καὶ πράξωσιν ὅ,τι ἐγκρίνουν». Βλ. ΑΡΙΣΤΕΙΝΗΣ ΠΑΠΠΗΣ, *Συμπλήρωμα*, σ. 5. Ὁ Κωνσταντίνος Μεταξᾶς στὰ ἀπομνημονεύματά του ἀναφέρει ὅτι ὁ Λογοθέτης εἶχε κατηγορηθεῖ ὅτι μὲ τὶς πολεμικὲς του ἐνέργειες στὸ νησί τῆς Χίου ὑποκίνησε τὰ σκληρὰ ὀθωμανικὰ ἀντίποινα ποὺ ἀκολούθησαν. Βλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΤΑΞΑΣ, *Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης*, Ἐμμανουὴλ Πρωτοφάλης (ἐπιμ.), Ἀθήνα: Κοσμαδάκης, χ.χ. σσ. 62-63. Ἀντίθετα, σύμφωνα μὲ τὸν Ἐπαμεινώνδα Σταματιάδη ὁ Λογοθέτης κατηγοροῦνταν γιὰ ἰδιοποίηση χρημάτων κατὰ τὴν «ἐκστρατεία» του στὴ Χίο. Βλ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά*, σσ. 302, 319. Ὁ Κ. Μπέλσης πιθανολογεῖ ὅτι πίσω ἀπὸ τὸ κατηγορητήριο τοῦ Λογοθέτη κρυβόταν ἡ ἴδια ἡ Κυβέρνηση καὶ μάλιστα ὁ κύκλος τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Βλ. ΜΠΕΛΣΗΣ, *Μιά καταγγελία ἐναντίον τοῦ ἐπάρχου Κυριάκου Μώραλη*, σ. 41. Οἱ Ἀρμοστὲς τελικὰ ἀπέλυσαν τὸν Λογοθέτη στὶς 18 Δεκεμβρίου 1822, μετὰ τὶς ἐμφύλιες συγκρούσεις ποὺ εἶχαν προηγηθεῖ, καὶ μιά μέρα μετὰ ὁ ἴδιος ἀναγορεύθηκε Γενικὸς Διοικητὴς Σάμου. Βλ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά*, σσ. 318-320.

24. Τὸ σῶμα τῶν προκηρῦξεων αὐτῶν ἐντόπισε καὶ ἐξέδωσε αὐτοτελῶς, μαζί μὲ μιά ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ καὶ ἓνα λόγο τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου, ὁ Γιώργος Βαλέτας. Βλ. *Ἀγωνιστικὰ κείμενα τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου*, ἀνάτυπο τῶν Αἰολικῶν Χρονικῶν, Ἀθήνα, 1982. Λίγο ἀργότερα ὁ Βαλέτας περιέλαβε ὅλο το ὕλικὸ σὲ μιά συγκεντρωτικὴ ἐκδοση τῶν λεγόμενων μικρῶν κειμένων τοῦ Βενιαμὶν συμπληρωμένων μὲ βιογραφικὰ στοιχεῖα. Βλ. Βαλέτας, *Βενιαμικά*.

τώφλι μιᾶς ἐμφύλιας σύρραξης τὴν ὁποία δὲν θέλει, καὶ λόγω θέσης δὲν μπορεῖ, νὰ ἀναγνωρίσει. Στὴν πρώτη προκήρυξη ποὺ γράφει σὲ σαμιακὸ ἔδαφος (27 Νοεμβρίου 1822), ἀναφέρεται ἐξ' ὀλοκλήρου στὴν ἐμφύλια διαίρεση. Ἡ διαίρεση, ὑποστηρίζει ὁ Βενιαμίν, μέσα σὲ ἓνα συλλογικὸ σῶμα ἔχει τὶς ρίζες τῆς ἔξω ἀπὸ αὐτό. Ὁφείλεται σὲ μία ξένη δεσποτεία ποὺ ἔχει κάθε συμφέρον νὰ κρατᾶ τὸ σῶμα διαιρεμένο.

«Ἡ τυραννὶς, ὧ ἄνδρες Σάμιοι, δὲν ἔχει ἄλλο ἔργον εἰ μὴ νὰ διαίρη τοὺς πολίτας καὶ μὲ τὸ ἐν τοῦτο μέρος νὰ πολεμῇ καὶ νὰ κατατρέχῃ τὸ ἕτερον. Τοῦτο αὐτὸ ἐβλέπομεν ἡμεῖς καθ' ἐκάστην ἰδίους ὀφθαλμοῖς τὴν Τουρκίαν ὅτι ἔκαμεν εἰς πάντα τόπον καὶ μάλιστα εἰς τὴν πατρίδα σας, καὶ οὕτω μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἕκαστος ζαμπίτης [=χωροφύλακας] ἐκέρδιζεν ἐδῶθεν καθ' ἕκαστον ἔτος διακοσίας ἢ τριακοσίας χιλιάδας γροσίων καὶ οἱ τζαούσιδες [=ἐκτελεστές διαταγῶν] σᾶς ἤρπαζον ἑκατὸν καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας καὶ οὕτως ἐκ τόπου Χριστιανικοῦ μετέβαινον εἰς Κωνσταντινούπολιν πλέον τῶν πεντακοσίων χιλιάδων γροσίων καὶ ἂν τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος διέμενον ἔτι ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος δέκα ἔτη μόνον, ἤθελεν ἴδει τὶς τέκνα ἐγκαλοῦντα τοὺς γονεῖς καὶ γονεῖς τὰ τέκνα [...]»²⁵.

Ὁ Βενιαμίν ἀναφέρεται στὴν οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευση ποὺ ὑπέστη ὁ λαὸς τῆς Σάμου ἀπὸ τοὺς Ὄθωμανοὺς – ἐκμετάλλευση ποὺ, ὅπως γίνεται φανερὸ στὴ συνέχεια, ἔβρισκε στῆριγμα σὲ τμήματα τῆς σαμιακῆς κοινωνίας²⁶ καὶ ἡ κατάσταση αὐτὴ γινόταν πρόξενος διχόνοιας στὸ νησί:

«Ὅντες ὁμως ἡμεῖς ἀμαθεῖς τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ βλέποντες μόνον τὴν πληγὴν καὶ ὄχι τὴν χεῖρα, ἐνομίζομεν τὰ ἔργα τῆς τυραννίδος ἔργα τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν καί, ἐπειδὴ τὸ μέγιστον πάθος τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ ἐκδίκησις, ἡμεῖς, ἀντὶ νὰ ζητῶμεν ἐκδίκησιν ἐκ τῶν ἡμετέρων τυράννων, ἐκατατρέχαμεν ἀλλήλους, ἀδελφοὶ ἐκατατρέχαμεν ἀδελφὸν καὶ Σάμιοι Σάμιον. Κανεῖς Σάμιος, ὧ ἄνδρες Σάμιοι, δὲν ἔβλαψε Σάμιον. Ἡ διοίκησις, ὁ Μωαμετισμὸς [sic] σᾶς ἔβλαπτεν. Οἱ Σάμιοι εἶναι καὶ τώρα [sic] τοῖς αὐτοῖς [...] ὅσαι ζημίαι καὶ βλάβαι ἐγίνοντο ἐκ τῶν Σαμίων πρὸς τοὺς Σαμίους, πραγματικῶς ἐγίνοντο ἐκ τοῦ Σουλτάνου πρὸς τοὺς Σαμίους. Οἱ Σάμιοι πρέπει, ναί, νὰ ζητήσωσιν ἐκδίκησιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Σουλτάνου καὶ ὄχι ἐκ τῶν ἀθῶων συναδελφῶν των. Ἦλθε καιρὸς, ἦλθε καιρὸς, ὧ Σάμιοι, αἰ

25. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά*, σ. 308. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ὀρθολογισμό τοῦ Βενιαμίν, ὁ Ἐπαρχὸς Κ. Μώραλης ἀναφερόταν στὸν Σαμιακὸ διχασμὸ μὲ ὄρους μεταφυσικούς. Πρὸβλ. γιὰ παράδειγμα: «βάσκανος δαίμων, φθονήσας τὴν εὐτυχίαν μας, ἐγέννησε πολλὰ καὶ διάφορα κακὰ εἰς ὅλην τὴν νῆσον μας [...]» κλπ. στὴν ἐπιστολὴ «Πρὸς τοὺς σεβαστοὺς Ἀρμοστὰς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους», 23 Σεπτεμβρίου 1822· ὁ. π. σ. 303.

26. Πρὸβλ. «Οἱ Ὄθωμανοὶ ἔλαβον τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου σας, μεταχειριζόμενοι τοὺς ἀδελφούς σας ὄργανα καὶ σᾶς ἤρπαζον τὸν χρυσὸν ἀπὸ τὰς χεῖρας σας». Προκήρυξη τῆς 30 Νοεμβρίου 1822· ὁ. π. σ. 311. Μπορεῖ κανεῖς νὰ υποπτευθεῖ ὅτι ὁ ὑπαιγιμὸς ἀφοροῦσε τὴ φατρία τῶν «Καλικάντζαρων». Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ παραθεωρεῖται τὸ γεγονός ὅτι ἡ συγκεκριμένη φατρία, ἂν καὶ ἐξέφραζε «παλαιοπροχουντικὴς ἡγεσίεις» (ΒΟΥΡΛΙΑΤΗΣ, *Καρμανιόλοι*, σ. 10), εἶχε κοινωνικὸ βάθος τέτοιο, ὥστε μποροῦσε νὰ ἀνακτᾶ τὴν δύναμη τῆς μετὰ ἀπὸ περιόδους κυριαρχίας τῶν ἀντιπάλων τῆς καὶ νὰ διεξάγει ἐμφύλιο πόλεμο.

«Ομόνοια» και «ἐκδίκηση» στὴ σκέψη τοῦ Βενιαμὶν Λεοβίου

δύο φατρίαί τῆς Σάμου νὰ γείνωσιν ἓν· ἐγκρεμίσθη ὁ πατήρ τούτων Μωαμετισμός»²⁷.

Ὁ Βενιαμὶν εἶναι ἀρκετὰ προσεκτικὸς ὥστε νὰ μὴν συνταχτεῖ μὲ τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη φατρία - ὅπως εἶχε κάνει πρωτύτερα ὁ Ἐπαρχὸς Μύραλης - καὶ ἔτσι παρακάμπτει τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς ἐσωτερικῆς διαμάχης τῆς Σάμου ἀρκούμενος στὴ γενικὴ διαπίστωση ὅτι οἱ τύραννοι διαχωρίζονται ἀπὸ τοὺς τυραννόμενους μὲ κριτήρια πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ. Ἀπέναντι στοῦ σύστημα τῆς ἐξουσίας τοῦ Σουλτάνου δὲν βλέπει παρὰ ἓνα συλλογικὸ σῶμα ποὺ ἐνώνεται μὲ δεσμοὺς θρησκευτικoὺς καὶ ἀσκεῖ κυριαρχικὴ ἐξουσία:

«Ἡμεῖς εἴμεθα ἐν σῶμα καὶ σῶμα Χριστοῦ, ἡ Χριστιανικὴ ἤδη Διοίκησις θέλει μᾶς φυλάξει ἓν, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐνώση τὰ διεστῶτα μέλη»²⁸.

Γιὰ νὰ δικαιολογήσει λοιπὸν τὸν Σαμιακὸ διχασμὸ ὁ Βενιαμὶν μιλάει γιὰ τὶς πλάνες ποὺ δημιουργεῖ ἡ τυραννία καὶ κατόπιν καταφεύγει σὲ ὀρισμένες ἐννοιες ποὺ εἶχε ἐπεξεργαστεῖ προεπαναστατικά: ἡ ἐκδίκηση ὡς πληρωμὴ τῆς ἀδικίας, ὡς μέγιστο πάθος / ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων κλπ. Κάνει ὅμως τὴν κρίσιμη διευκρίνηση ὅτι ἡ ἐκδίκηση εἶναι νόμιμη ὅταν ζητεῖται ἀπὸ ἀλλόθρησκους τύραννους, καὶ παράνομη ὅταν ζητεῖται ἀπὸ ἀδελφοὺς. Αὐτὸ συμβαίνει γιὰ δύο λόγους. Πρῶτον, γιατί οἱ ἀδελφοὶ ἀποτελοῦν ἓνα σῶμα - σῶμα ἐνωμένο μὲ κοινὴ θρησκευτικὴ πίστη καὶ δεύτερον, γιατί τὸ συγκεκριμένο σῶμα διαθέτει δική του πολιτικὴ «Διοίκησις». Αὐτὸ εἶναι ἓνα στοιχεῖο τῆς Βενιαμικῆς συλλογιστικῆς ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὴ συνέχεια.

Στὴν ἐπόμενη προκήρυξη μὲ ἡμερομηνία 30 Νοεμβρίου 1822, ὁ Βενιαμὶν μᾶς δίνει περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὸν ὄρο «Διοίησις»:

«Ὅταν μία Διοίησις ἦναι [sic] νόμιμος, τότε βασιλεύουν οἱ νόμοι καὶ ὄχι τὸ ἥμισυ τῆς νήσου τοῦ λοιποῦ ἡμίσεος. Ἐσεῖς λοιπόν, ὦ Σάμιοι, ἐλάβετε τὰ ὄπλα ὄχι κατὰ τῶν τυράννων σας Ὁθωμανῶν, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἀδελφῶν σας Χριστιανῶν Σαμίων, στοχαζόμενοι ὅτι θέλει βασιλεύσει τὸ ὑμέτερον θέλω καὶ ὄχι οἱ νόμοι, εἴτε ἡ Ἑλληνικὴ Διοίησις. Ἐσεῖς, λέγω, νομίζετε ὅτι βασιλεύει ἔτι ἐπὶ τῆς πατρίδος ἡ τυραννὶς τῶν Ὁθωμανῶν καὶ ὄχι τὸ γένος μας ἡλευθέρωται,

27. Ὁ. π. σσ. 308-309.

28. Ὁ. π. σ. 309.

καὶ βασιλεύει τὸ λογικὸν καὶ οἱ νόμοι. Ἄν ἐσεῖς ἐπιστεύετε ὅτι ἡ τῶν τυράννων βασιλεία ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς πατρίδος σας καὶ ὅτι ἐβασίλευσε τώρα [sic] τὸ γένος μας²⁹ μὲ νόμους δικαίους, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ κατασφάττησθε ὑπ' ἀλλήλων διὰ νὰ βασιλεύση τὸ ἥμισυ τῆς νήσου, ἐν ᾧ ὅποια τῶν φατριῶν νικήση δὲν ἔχει νὰ ἐξουσιάσῃ ὀλοτελῶς, ἀλλ' ἔχει νὰ ἐξουσιάσουν οἱ νόμοι καὶ Ἐθνικὴ Διοίκησις; Τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἴπη ὅτι ἐσεῖς νομίζετε ὅτι ἔχετε ἀγὰν εἰς τὴν Σάμον; [...] Ἀδελφοὶ Χριστιανοὶ τῆς Σάμου, ἔλθετε ἐν ἑαυτοῖς. Στοχασθῆτε ὅτι ὁ Μωαμετισμὸς ἐξώσθη ἀπὸ τῆς πατρίδος σας. Στοχασθῆτε ὅτι τὸ θέλω, τουτέστιν ἡ ἀλογος ὄρεξις ἔπαυσεν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Στοχασθῆτε ὅτι τώρα [sic] ἐβασίλευσε τὸ λογικόν, οἱ νόμοι, καὶ ἔνεκα τούτου κατασφάττονται τοσοῦτοι Ἑλληγες καὶ διὰ θαλάσσης καὶ διὰ ξηρᾶς»³⁰.

Ὅταν γραφόταν αὐτὲς οἱ γραμμὲς ἡ διαμάχη στὴ Σάμο εἶχε ἤδη ἐξελιχθεῖ σὲ ἐμφύλιο: μιὰ μέρα πρὶν, στὶς 29 Νοεμβρίου 1822 οἱ «Καρμανιόλοι» καὶ οἱ «Καλικάντζαροι» εἶχαν προχωρήσει σὲ ἔνοπλη σύγκρουση μὲ νεκρούς. Ὁ Βενιαμὶν στὴν προκήρυξή του δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὰ γεγονότα (τὰ ὅποια ὁ ἴδιος ἄλλωστε δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἀποτρέψει). Τὸ ἐρώτημα ποῦ θέτει ἐκείνη τὴν κρίσιμη στιγμή εἶναι περισσότερο θεωρητικό: πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀλληλοσπαράσσονται οἱ Σάμιοι ἐνῶ πλέον ἔχει ἀνατεῖλει μιὰ νέα ἐποχὴ καὶ, μαζί της, ἕνας καινούργιος κόσμος. Ἡ διαφορὰ μὲ τὸν παλιό, εἶναι ὁ θεσμὸς ἐκεῖνος ποῦ καθιστᾶ ἐφικτὴ τὴ δημοκρατικὴ (αὐτο)διοίκηση τοῦ γένους σὲ κεντρικό, μὴ περιφερειακό, ἐπίπεδο: ἡ «ἡ Ἑλληνικὴ Διοίκησις», δηλαδὴ ἡ ἐθνικὴ Κυβέρνηση. Ἡ κατίσχυση τῆς ἐθνικῆς Κυβέρνησης, ποῦ ἐξισώνεται μὲ, καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸν, νόμο καὶ τὴν λογικὴ, ἀπέναντι στὶς πλάνες τῆς ἀλογίας, τῆς διαίρεσης, καὶ τῆς τυραννίας, ἐπιβάλλει ἀναπροσαρμογὴ στόχων καὶ σκοπῶν, καὶ τελικὰ μιὰ ἀλλαγὴ νοο-τροπίας τῶν Σαμίων σὲ συλλογικὸ ἐπίπεδο:

«Ὅσα κακὰ, ὅσας ζημίας ἐδοκιμάζετε ἐπὶ Τούρκων, ἦσαν ἀποτελέσματα τῶν βαρβάρων καὶ ἀνόμων Ὀθωμανῶν καὶ ὄχι τῶν ἀδελφῶν Σαμίων· ὥστε, ἂν θέλετε ἐκδίκησιν, παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν πρέπει καὶ ὄχι παρὰ τῶν Σαμίων νὰ τὴν ζητήσητε. Εἶναι ἀλογία σαφῆς ἄλλος νὰ σὲ βλάβῃ, ἄνθρωπε, καὶ παρ' ἄλλου νὰ ζητῆς ἐκδίκησιν. Ἔχετε ἐχθρούς, ἐὰν θέλετε πόλεμον, ἔχετε ἐχθρούς τοὺς κοινούς ἐχθρούς τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, ἐκεῖνους οἱ ὅποιοι ἤρπαζον τὸν καρπὸν τῶν ἰδρώτων τοῦ γένους μας [...]»³¹.

Ἐὰν γιὰ τὴ σκέψη τοῦ Λέσβιου, στὰ προεπαναστατικὰ

29. Ὁ Βενιαμὶν δὲν δίσταζε νὰ ἐκφράζει πολιτικὲς ἔννοιες τῆς νεωτερικότητας χρησιμοποιώντας παραδοσιακὴ γλῶσσα. Παρ' ὅλο ποῦ τὸ ρῆμα «βασιλεύω» ἐδῶ φαίνεται νὰ ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ «ἐξουσιάζω / κυβερνῶ», ἡ ἔκφραση «ἐβασίλευσε τώρα τὸ γένος μας», παρ' ὅτι ἀναφέρεται στὴν πολιτικὴ αὐτονομία τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ προκαλοῦσε εὐλόγους συνειρμούς μὲ τὸ βυζαντινὸ παρελθόν.

30. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά*, σσ. 310-311.

31. Ὁ. π. σ. 311.

«Ὁμόνοια» καὶ «ἐκδήκησι» στὴ σκέψιμ τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου

χρόνια, ἡ ὁμόνοια ἦταν θέλημα Θεοῦ τοῦ ὁποίου ἡ ὑλοποίηση ἀφηνόταν στὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου, παρατηροῦμε ὅτι τώρα, μέσα στὴν Ἐπανάσταση, ἡ βούληση αὐτὴ ἐκφράζεται μὲ τὸν πολιτικὸ θεσμὸ τῆς «Διοικήσεως», μιᾶς κεντρικῆς ἐξουσίας ἐκλεγμένης μὲ δημοκρατικὲς διαδικασίες. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Βενιαμὶν ἔχει ἀλλοῦ διακηρύξει ὅτι ἡ «νόμιμος Διοίκησις» εἶναι ὁ κατεξοχὴν θεσμὸς ποὺ διασφαλίζει τὴν ὁμόνοια μέσα σὲ ἓνα σῶμα πολιτῶν³². Ἡ βούληση ποὺ ἐκφράζει ἡ Κυβέρνηση δὲν εἶναι ἡ μερικὴ βούληση κάποιων ἐπιμέρους ἀτόμων. Ἡ μερικὴ βούληση ἐξισώνεται μὲ τὴν διαίρεση, τὴν ἀλογία, τὴν αὐθαιρεσία καὶ τὴν τυραννία – εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν ὀργάνων του ποὺ ἡ Ἐπανάσταση προσπαθεῖ νὰ ἀποτινάξει μὲ τὰ ὄπλα. Εἶναι, ἐπίσης, ἡ βούληση ποὺ ἐκφράζουν οἱ ἀντιμαχόμενοι τῆς Σάμου. Ἀπεναντίας, ἡ «Διοίκησις» ἐκφράζει τὴ γενικὴ βούληση, τὴ βούληση τοῦ ὅλου, δηλαδὴ τοῦ Ἔθνους – εἶναι καρπὸς συμμετοχῆς σὲ κεντρικὸς πολιτικὸς θεσμοὺς καὶ διακυβέρνησης ἀπὸ σώματα ἀντιπροσώπων τῶν πολιτῶν³³. Συνεπῶς ὁ Βενιαμὶν καὶ οἱ ὑπόλοιποι Ἄρμοστὲς, ὡς μέλη τῶν σωμάτων αὐτῶν, ἔχουν ὅλα τὰ νόμιμα ἐχέγγυα νὰ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς Σάμιους νὰ ὁμονοήσουν, νὰ ὑποστηρίξουν ἐνεργᾶ τὸν ἐθνικὸ ἀγῶνα καί, τὸ κυριώτερο, νὰ τὸν χρηματοδοτήσουν³⁴.

Στὴ σκέψιμ τοῦ Βενιαμὶν ὡστόσο ἡ νομιμότητα τοῦ θεσμοῦ τῆς «Διοικήσεως» ἐρείδεται καὶ σὲ ἓνα εἰδικότερο πλαίσιο τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ, καὶ αὐτό, κληρονομία τῶν πολιτικῶν ιδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἡ «Διοίκησις» διέπεται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ δικαίου καὶ δομεῖται πάνω στὸν ὀρθὸ λόγο. Ἡ τυραννία, ἀντίθετα, διέπεται ἀπὸ τὸ ἄδικο καὶ δομεῖται πάνω στὴν «ἄλογον ὄρεξιν» αὐτῶν ποὺ κατέχουν τὴν ἐξουσία – γι' αὐτὸ καὶ ὡς πολιτεύμα δὲν προάγει ἀλλὰ ἀπομωραίνει τοὺς πολίτες. Ἡ προκήρυξη τῆς 6 Δεκεμβρίου 1822 ἀντανακλᾷ αὐτὸ τὸ πνεῦμα:

32. Πβ. «[...] καθὼς τὰ ὄπλα ὑπερασπίζονται πάσαν ἐπικράτειαν ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς οὕτω καὶ ἡ νόμιμος διοίκησις εἶναι τὸ ὄπλον τὸ ὁποῖον μεταχειρίζεται ἡ ἐξουσία πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐπικρατείας τῆς ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς καταδρομὰς, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἡ πολιτικὴ ἀσυμφωνία». Προκήρυξη πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Σαντορίνης, 22 Ἰουλίου 1822, ΑΡΓΥΡΟΠΟΛΟΥ, *Ὁ Βενιαμὶν Λέσβιος*, σ. 110. Ἀπὸ τὴν σκοπιὰ αὐτὴ, εἶναι εὐνόητο ὅτι τὸ νόημα τῆς ἔννοιας «ὁμόνοια» ἀπὸ ἠθικὸ μεταλλάσσεται σὲ καθαρὰ πολιτικὸ: ἐξ ἀντιδιαστολῆς πρὸς τὴν «πολιτικὴ ἀσυμφωνία» τοῦ κειμένου, ἡ ὁμόνοια λαμβάνει τὸ νόημα τῆς πολιτικῆς συμφωνίας.

33. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ «Διοίκησις», σύμφωνα μὲ τὸν Βενιαμὶν, εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς δημιουργίας ἐνὸς ἔθνους καί, συνακόλουθα, τῆς ἑνταξῆς του στὸν κόσμον τῶν ἐθνῶν: «διότι χωρὶς Διοίκησιν εἶναι ἀδύνατον πλῆθος ἀνθρώπων νὰ σχηματίσῃ ἔθνος καὶ νὰ γνωρισθῇ ἀπὸ τὰ λοιπὰ ἔθνη [...]». Προκήρυξη πρὸς Νησιώτες, 17 Αὐγούστου 1822, ΑΡΓΥΡΟΠΟΛΟΥ, *Ὁ Βενιαμὶν Λέσβιος*, σ. 107.

34. Τὸ αἶτημα τῆς καταβολῆς φόρου στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἂν καὶ διαρκὲς, δὲν διατυπώνεται ρητὰ παρὰ μόνο στὴν τελευταία

Σαμιακὴ προκήρυξη (26 Δεκεμβρίου 1822): «Ἡμεῖς ἔχομεν ἓνα ὀλόκληρον μῆνα ἐδῶ εἰς τὴν πατρίδα σας καὶ ἐσεῖς δὲν ἐστάθη τρόπος νὰ συνέλθητε εἰς ἓν μέρος νὰ συνομιλήσωμεν περὶ εὐταξίας τῆς πατρίδος σας καὶ νὰ δώσητε τὴν χρεωστομένην συνεισφορὰν εἰς τὸν στόλον [...]». Βλ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά*, σ. 321. Ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, πάντως, συνδέει τὸ αἶτημα τῆς Κυβέρνησης μὲ τὶς οικονομικὲς ἀνάγκες τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν οἱ κινήσεις τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὁ ὁποῖος ἐτοιμαζόταν νὰ προσβάλλει τὰ ἑλληνικὰ νησιά καὶ νὰ ἀνεφοδιάσει τοὺς πολιορκημένους Ὀθωμανοὺς τοῦ Ναυπλίου. Βλ. ΜΕΤΑΞΑΣ, *Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα*, σ. 61. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1821 οἱ Ψαριανοὶ εἶχαν ζητήσει νὰ ἀμειβονταὶ μὲ 50 γρόσια τὸ μῆνα προκειμένου νὰ προσφέρουν τὶς πολεμικὰς τοὺς ὑπηρεσίες στὸν Ἄγωνα. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἔκανε τὸν Βενιαμὶν νὰ ἐκφωνήσῃ ἓνα λόγο στὸν καθεδρικό ναὸ τῶν Ψαρῶν στίς 7 Ἰουλίου 1821 γιὰ νὰ τοὺς μεταπεισῇ. Ὁ λόγος τοῦ Βενιαμὶν, ὁ ὁποῖος περιεῖχε ἐκφράσεις τοῦ τύπου «Ποῦ εἶσαι Ἐπαμεινώνδα νὰ ἰδῆς τοὺς ἀπογόνους σου ὅπου ζητοῦν πενήντα γρόσια, τὸ μῆνα διὰ νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν πόλεμον [...]» δυσαρέστησε, φυσικά, τοὺς Ψαριανούς. Βλ. ΒΑΛΕΤΑΣ, *Βενιαμικά*, σσ. 209-210.

«Ἀπόλοιτο [sic] ὁ Μωαμετισμὸς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς! Αὐτὸς ἀποκατέστησε τοὺς Σαμίους ὡς ἄλογα ζῶα. Αὐτὸς τοὺς ἀφαίρεσε παντελῶς τὸ λογικόν. Οἱ Ἕλληνες καὶ ἐσεῖς, ὦ Σάμιοι, ἐλάβετε τὰ ὄπλα διὰ νὰ ἀποτινάξετε τὸν σκληρὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων καὶ νὰ παύση πλέον ἀπὸ τοῦ νὰ βασιλεύῃ ἡ τυραννὶς καὶ ἡ ὄρεξις [sic] τινῶν ἀτόμων μόνον καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ βασιλεύωσιν οἱ νόμοι καὶ τὸ λογικόν. Τὸ γένος λοιπὸν τῶν Ἑλλήνων ἐσύστησε Διοικήσιν, ἐδιώρισε νόμους καὶ ἔστειλεν ἡμᾶς νὰ διοργανίσωμεν καὶ τὴν ἰδικὴν σας νῆσον»³⁵.

Στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ ἐκδίκηση ἔχει ἠθικὴ ἀξία ὡς «πληρωμὴ ἀδικίας», καὶ ἀδικία εἶναι ἡ ἀπώλεια τοῦ φυσικοῦ δικαιώματος τῶν Σαμίων νὰ ζοῦν ἐλεύθεροι καὶ νὰ διανοοῦνται λογικά, τότε ἡ ἐκδίκηση ἀπέναντι στὸν «Μωαμετισμὸ», δηλαδή τὴν ἀπολυταρχία τοῦ Σουλτάνου, ἔχει ἠθικὸ περιεχόμενο. Στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ ἐκδίκηση ἀπαγορεύεται μεταξὺ ἀδελφῶν ἀλλὰ ἐπιτρέπεται ἀπέναντι στοὺς ξένους καὶ ἀλλόθρησκους τυράννους, ἡ ἐκδίκηση ἀπέναντι στὸν «Μωαμετισμὸ»³⁶ εἶναι, ἐπίσης, νόμιμη. Ἐφόσον ἡ ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας συνεπάγεται τὴν πῶ ἀσχυρὴ ἐπιθυμία ἐκδίκησης, ὅπως εἶχε ὑποστηρίξει προεπαναστατικὰ ὁ Βενιαμίν, καὶ ἡ ἐκδίκηση μὲ τοὺς προαναφερθέντες ὄρους εἶναι νόμιμη καὶ ἠθικὴ, τότε οἱ Ἕλληνες ὀφείλουν νὰ ὁμονοήσουν ἀκριβῶς γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκδικοῦνται τοὺς δυνάστες τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ὁμόνοιας καὶ τῆς ἐκδίκησης συνάπτονται ἄμεσα μὲ τὴν διεξαγωγὴ τοῦ Ἀγῶνα καὶ τὴν ἐπιτυχῆ συνέχισή του:

«Κάτοικοι τῆς Σάμου, ἔλθετε ἐν ἑαυτοῖς, στοχασθῆτε τὰ συμφέροντά σας. Ἡ μόνη σωτηρία σας εἶναι ἡ ἐνωσις καὶ ὁμόνοια. Ἡ μόνη ἀπώλειά σας εἶναι ἡ διχόνοια καὶ ὁ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος. Ὑμεῖς δὲν πρέπει νὰ ἔχητε ἄλλο τί κατὰ νοῦν, εἰ μὴ τὴν σωτηρίαν καὶ ἐλευθερίαν σας, τὸ ὅποιον ἀποκτᾶται διὰ μόνης τῆς ὁμονοίας. Ὑμεῖς δὲν πρέπει νὰ στοχάζεσθε ἄλλους ἐχθρούς, εἰ μὴ τοὺς ὀθωμανοὺς [sic] καὶ τοὺς διδάσκοντας τὴν διχόνοϊαν. [...] Ἐπρεπεν, ἀδελφοί, ἐν ὧ εἴσθε εἰς πόλεμον κατὰ τῶν ὀθωμανῶν, οἱ ὅποιοι τρίζουν τοὺς ὀδόντας ἐναντίον σας, νὰ ἀφήσητε τοὺς ἐχθρούς καὶ νὰ καταδιώκωσιν οἱ Σάμιοι τοὺς Σαμίους, οἱ Χριστιανοὶ τοὺς Χριστιανούς, καὶ οἱ Ἕλληνες τοὺς Ἕλληνας; ἢ ἔπρεπε νὰ ἦσθε τὸ παράδειγμα τῆς ὁμονοίας καὶ ἐπομένως ὁ τρόμος τῶν ὀθωμανῶν;»³⁷.

35. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, Σαμιακά, σ. 314.

36. Πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι ὁ ὅρος «Μωαμετισμὸς» ποὺ χρησιμοποιεῖ συχνὰ ὁ Βενιαμίν ἔχει περισσότερο πολιτικὴ παρά θρησκευτικὴ ἔννοια· ὁ. π. σ. 308. Πβ. Ἐπίσης τὴν προκήρυξη τῆς 27 Νοεμβρίου 1822 ὅπου ὁ «Μωαμετισμὸς» χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπεξήγηση στὸν ὄρο διοίκηση: «Ἡ διοίκησης, ὁ Μωαμετισμὸς σὰς ἐβλαπτεν [Σάμιοι]». Πβ. Ἐπίσης, τὴν προκήρυξη τῆς 30 Νοεμβρίου 1822 ὅπου ὁ Βενιαμίν σχετίζει εὐθέως τὴν ὀθωμανικὴ δεσποτεία μὲ τὸν «Μωαμετισμὸ»· ὁ. π. σσ. 310-312.

37. Προκήρυξη πρὸς Σαμίους ἀπὸ τὴ νῆσο Τῆνο, 15 Ὀκτωβρίου 1822. Βλ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, Σαμιακά, σ. 305. Γνωρίζουμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προκηρύξεις, ὁ Βενιαμίν στὴ Σάμο εἶχε ἀπὸ ἄμβωνος ἐκφωνήσει ἕνα λόγο ἀφιερωμένο στὴν ὁμόνοια ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ ὑπαξιωματικοῦ τῆς Ἀρμοστείας Μ. Χουρμούζη, εἶχε προκαλέσει μεγάλη συγκίνηση στοὺς παρευρισκόμενους. Δυστυχῶς ὁ λόγος αὐτὸς δὲν σώθηκε. Βλ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΠΛΗΠΗΣ, Συμπλήρωμα, σσ. 6-7.

«Ὁμόνοια» καὶ «ἐκδίκηση» στὴ σκέψη τοῦ Βενιαμὶν Λεσβίου

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι, μὲ βάση τὰ σωζόμενα τεκμήρια, ἡ νοηματικὴ συνάρθρωση τῶν ἐννοιῶν τῆς ὁμόνοιας καὶ τῆς ἐκδίκησης στὴ σκέψη Βενιαμὶν Λεσβίου ἀκολούθησε μιὰ ἐνδιαφέρουσα τροχιά: πρὶν τὴν Ἐπανάσταση ὁ Βενιαμὶν θεωροῦσε τὴν ἀποφυγὴ πράξεων ἐκδίκησης ὡς βασικὴ προϋπόθεση τῆς ὑπαρξῆς ὁμόνοιας. Μέσα ὅμως στὶς νέες κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἀνάγκες ποὺ ἐπιβάλλει ὁ Ἄγωνας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν ἐμφυλίων ποὺ ἐκεῖνος συνεπάγεται, τὸ σχῆμα αὐτὸ ἀντιστρέφεται: ἡ ὑπαρξὴ ὁμόνοιας θεωρεῖται τώρα βασικὴ προϋπόθεση τῆς ἐκδίκησης.

Ἄξιζει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ὁ Βενιαμὶν δὲν φαίνεται νὰ χάραξε ποτὲ μιὰ σαφῆ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ στοιχείου. Ὁ ἴδιος, γενικά, δὲν ἔπαψε νὰ ἐπικαλεῖται τὴν θρησκεία ὡς παράγοντα συσπείρωσης τοῦ σώματος στὸ ὁποῖο ἀπευθυνόταν εἴτε πρὶν εἴτε μετὰ τὸ '21. Ὁ ἰδιόπλαστος ὄρος «Μωαμετισμὸς», ἄλλωστε, ποὺ χρησιμοποιοῦσε μέσα στὴ Ἐπανάσταση προκειμένου νὰ ἀναφερθεῖ στὸ ὀθωμανικὸ σύστημα ἐξουσίας διατηροῦσε, μοιραία, ἓνα συγκεκριμένο θρησκευτικὸ χρωματισμό. Ὁ κεντρικὸς κορμὸς τῆς συλλογιστικῆς του τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἡ πρόταση Ὁμόνοια = Γενικὴ Βούληση + Λόγος = Διοίκηση, εἶχε κοινὸ παρανομαστὴ ὄλων τῶν ὄρων τῆς τὴν ἐθνικὴ κοινότητα, ὄχι μόνο σὰν σῶμα πολιτῶν ἀλλὰ καὶ σὰν σῶμα πιστῶν. Τὸ ἔθνος δηλαδή, ὑπὸ τὴν ἔννοια μιᾶς κοινότητας κοινῶν ἱερῶν γραφῶν, πίστεων, παραδόσεων, μύθων καὶ συμβόλων καὶ ἐν ταυτῷ κοινῶν πολιτικῶν ὑποχρεώσεων καὶ δικαιωμάτων ἢ ὁποῖα αὐτοκυβερνᾶται μὲ συμμετοχικοὺς θεσμοὺς καὶ διαδικασίες πολιτικῆς ἀντιπροσώπευσης σὲ κεντρικὸ ἐπίπεδο. Τὸ σῶμα αὐτό, τὸ ὁποῖο πῆρε σάρκα καὶ ὅστ' ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐπαναστατικὴ διαδικασία, κληρονομοῦσε συγκεκριμένα ἠθικὰ διακυβεύματα, στὴ σκέψη τοῦ Βενιαμὶν, ἀπὸ τὴν προεπαναστατικὴ κοινότητα τῶν Ὁρθοδόξων, ἀναδιατυπωμένα ὅμως μὲ ὄρους πολιτικούς: ἡ διχόνοια ἐξακολουθοῦσε νὰ ἰσοδυναμεῖ μὲ «εἰς Ἄδου κάθοδον», ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς διάλυσης τοῦ κοινωνικοῦ σώματος καί, συνακόλουθα, τῆς πολιτικῆς ὑποδούλωσης, ἐνῶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἡ ὁμόνοια ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς «σωτηρία» καὶ ἀτραπὸς συλλογικῆς ἀθανασίας³⁸, ὅπως σὲ ἐκεῖνο τὸ παλιὸ κήρυγμα στὶς προεπαναστατικὲς Κυθωνιές. Ὅμως μέσα στὸν Ἄγωνα πλέον, καὶ μὲ ἀφορμὴ τὸν Σαμιακὸ ἐμφύλιο, ἡ ὁμόνοια ἀναγορεύτηκε ἀπὸ τὸν Βενιαμὶν σὲ βασικὴ προϋπόθεση τῆς Ἐπανάστασης. Καὶ ἡ κατὰ Locke «προσφυγὴ στὸν οὐρανό», μὲ τὴ σειρά τῆς, ἔλαβε τὴ μορφή συγκεκριμένου προτάγματος: τῆς ἐκδίκησης ἀπέναν-

38. Πβ. «Ὁ ἀγαθὸς πολίτης, ἀδελφοί, [...] ἤξεύρει ὅτι αὐτὸς εἶναι θνητός, ἢ δὲ πατὴρ τοῦ ἀθάνατος». Ἀπὸ τὸν – ἀπομνημονευμένο – συμβουλευτικὸ λόγο τοῦ Βενιαμὶν στὴ Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄστρους (1823). Βλ. ΒΛΑΒΕΤΑΣ, *Βενιαμικά*, σ. 215.

ντι σὲ «ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐβάρυνον διὰ τοσοῦτων δεινῶν τὸ γένος»³⁹.

Καὶ ἡ ἀποστολὴ στὴ Σάμο τελικὰ τι ἀπέγινε; Ἀπὸ τὴ μακρὰ του θητεία στὴν ἐκπαίδευση ὁ Βενιαμὴν φαίνεται ὅτι γνώριζε καλὰ τὴ μέθοδο τοῦ λόγου καὶ τῆς ράβδου. Ὁ λόγος του - λόγος ἑνὸς πολιτικοῦ ρεαλιστῆ ποῦ ἦταν κοινωνὸς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, καὶ μαζί τῆς διαλεκτικῆς του - ἄρχιζε ἀπὸ θεωρητικὲς διατυπώσεις περὶ ὁμόνοιας καὶ ἐκδικήσεως καὶ κατέληγε, χωρὶς περιστροφές, σὲ ἀπειλὲς ὠμῆς βίας, βασισμένης στὴν ἱκανότητα (ἢ τουλάχιστον: στὴ βούληση) τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας νὰ διαχειρίζεται ἡ ἴδια τὰ ζητήματα συνοχῆς στὴν ἐθνικὴ ἐπικράτεια καὶ νὰ ἐπιβάλλει τὴν κυριαρχία της ἀπέναντί σὲ τοπικὲς συναινέσεις πιθανότατα, ἀλλὰ ὅπως-δήποτε ἀπέναντί σὲ τοπικοὺς διχασμοὺς:

«Ἡμεῖς δὲν ἔχομεν σκοπὸν, ὧ ἄνδρες Σάμιοι, νὰ ξεχειμωνιάσωμεν εἰς τὴν πατρίδα σας [...] Ἡμεῖς θέλομεν ἐκδώσει ἀμέσως προκήρυξιν ἔξω, κηρύττοντές σας ἐχθροὺς τῆς πατρίδος καὶ ἐπομένως κάθε καῖκι Σαμιώτικον νὰ λαφηραγωγῆται. [...] ἡμεῖς θέλομεν γράψει εἰς Ἰδραν, Ψαρὰ καὶ Σπέτζας ὅτι ἡ Σάμος εἶναι εἰς πολιορκίαν καὶ δύνανται νὰ ἔλθουν πλοῖα νὰ κατακαύσουν τὰ καῖκια σας καὶ νὰ ἐρημώσουν τὸν τόπον σας. Ὡστε στοχασθῆτε τὸν κίνδυνόν σας καὶ προφθάσαντες διορθώσετε τὸ ἀμάρτημά σας· ἀλλέως ἔστω ἡ ἀμαρτία ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σας»⁴⁰.

Τὰ χρόνια ποῦ ἀκολούθησαν ἔδειξαν ὅτι ἡ ὁμόνοια συνέχισε νὰ ἀποτελεῖ διακύβευμα γιὰ τὴ Σαμιακὴ κοινωνία. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1823, πάντως, ὅταν ἀπέπλευσε τὸ καράβι τῶν Ἄρμοστῶν, ἡ Σάμος εἶχε εἰρηνεύσει, ἡ Ἐπανάσταση εἶχε νικήσει, καὶ στὸ ἀμπάρι τοῦ πλοίου ὑπῆρχαν περίπου 12.000 γρόσια ὡς οἰκονομικὴ εἰσφορὰ τοῦ νησιοῦ στὸν Ἄγωνα.

39. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά*, σ. 311.

40. Προκήρυξη τῆς 6 Δεκεμβρίου 1822· ὁ. π. σσ. 314-315.